

Beyefendi ve Şair: İbnülemin Mahmut Kemal İnal'da Benmerkezciliğin İzleri

İsmail Alperen BİÇER*

Beyefendi ve Şair: İbnülemin Mahmut Kemal İnal'da Benmerkezciliğin İzleri

Gentleman and Poet: Signs of Egocentrism in the Life of İbnulemin Mahmut Kemal İnal and His Works

Özet

Modern anlamda edebiyat tarihçiliğinin temellerinin atıldığı ve örneklerinin verildiği dönemde tezkire geleneğini sürdürmeyi tercih eden İbnülemin Mahmut Kemal İnal, şairlerin ve sadrazamların yanı sıra hattatların, musikînasların ve ilim adamlarının biyografilerini kaleme almıştır. Eserlerinin pek çoğuna ise 'Kemâl' kelimesiyle kurduğu bir terkihi isim olarak vermiştir. İbnülemin'in, eserlerini isimlendirme usulüyle kendisini gösteren egosantrik/benmerkezci yönü eserlerinin içeriğinde de hâkim bir unsurdur. Gerçekten de o, kaleme aldığı biyografik metinlerde zaman zaman sözü bir şekilde kendisine getirmiş; biyografik öznenin kendisiyle olan münasebetini ve bu münasebetin mahiyetini *hürmet* başta olmak üzere *meveddet*, *muhabbet* ve *riayet* kavramlarına vurgu yaparak okuyucuyla paylaşmıştır. Öte yandan muhtelif yönleriyle kendisine benzeyen bazı isimlerle arasında doğan rekabet hissi, İbnülemin'in değerlendirmelerini tarafsızlık ilkesinin oldukça uzağına düşürmüştür. Biyografik yöntemle metin tahlili yönteminin kullanıldığı bu makale, İbnülemin'in *Kendime Dair* başlıklı otobiyografisi, kaleme aldığı biyografileri ve dostlarının hatıralarından hareketle onun hem hususi hem de yazı/edebiyat hayatındaki benmerkezci yönünü incelemeyi amaçlamaktadır.

Abstract

İbnulemin Mahmut Kemal İnal, who preferred to continue the tradition of tezkire (collections of biographies) in the period when the foundations of literary historiography were laid in the modern sense and the examples were given, wrote the biographies of calligraphers, musicians and scholars, as well as poets and grand viziers. He titled many of his works with a phrase he formed with the word 'Kemâl'. His egocentric aspect, which manifests itself through the method of naming his works, is also a dominant element in the contents of his works. Indeed, he sometimes brought the word to himself in the biographical texts he wrote; shared the relationship between the biographical subject and the nature of this relationship with the reader, emphasizing the concepts of *respect*, *affection* and *compliance* especially *reverence*. On the other hand, the sense of competition arising from some names similar to him in various aspects has made the evaluation of İbnulemin far away from the principle of impartiality. This article, in which text analysis method with biographical method were used, aims to examine the egocentric aspect of İbnülemin in his private and literary life by considering his autobiography titled *Kendime Dair (About Myself)*, his biographies and the memories of his friends.

Keywords: Tezkire, biography, egocentrism, İbnulemin Mahmut Kemal İnal.

Anahtar Kelimeler: Tezkire, biyografi, benmerkezcilik, İbnülemin Mahmut Kemal İnal.

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Dünyayı ve hayatı toplumsal yönleriyle incelemeyi amaçlayan sosyal bilimlerin araştırma konusu, en genel ifadeyle insandır. Bu yönüyle insan, sosyal bilimlerin birer şubesi olan edebiyat ile

* İsmail Alperen BİÇER, Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türkçe Öğretimi, Uygulama ve Araştırma Merkezi, iabicer@ogu.edu.tr, ORCID ID orcid.org/0000-0002-2207-1083

psikolojinin kesiştiği noktada yer almaktadır. Bir birey olarak sanatkârın içinde bulunduğu ruh hâlini, eserlerini yaratma sürecini ve eserlerindeki kişilerin psikolojilerini açıklama düşüncesi, edebiyat ve psikoloji arasında bir ilişki doğurmuştur. “Yaratmanın bilinçaltı kaynaklarını açıklama iddiası” esasında sanat felsefesinin araştırma sahasındadır; ancak söz konusu bu iddia, psikanalitik eleştiri yönteminin de temelini oluşturmaktadır (Moran, 1994: 134). Psikanalitik eleştiri yönteminde ilgi ve dikkat büyük ölçüde edebî figürün davranışlarına ve ruh hâline yöneliktir; fakat psikolojinin sunduğu imkânla edebî eserin yaratıcısı konumundaki sanatkâra yaklaşmış ve onun ruhsal durumunu anlama ve açıklama uğraşı kendini göstermiştir. Sanatkârın içinde bulunduğu ruh hâlini anlama ve açıklama arzusu/uğraşı, XIX. yüzyılda gelişen pozitivizm düşüncesiyle edebiyat arasında “yeniden bir bağ kurulmasını” sağlamıştır (Aytaç, 2009: 172). Kurulan bu ‘bağ’ kuşkusuz sanatkârın kimliğini, nasıl bir aileye ve sosyal arka plana sahip olduğunu, hangi okullarda okuduğunu, ne işle meşgul olduğunu, kimleri okuduğunu ve kimlerden etkilendiğini bilme ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Buna göre, bir edebiyat eserinin anlaşılabilmesi ve açıklanabilmesi için sanatçının yaşam öyküsü bilinmelidir. Sanatçının bir birey olarak kimliğini tespit edebilmek için sadece hayat öyküsünü bilmek kuşkusuz yeterli değildir. Edebî şahsiyeti tam manasıyla tanıyabilmek, anlayabilmek ve kavrayabilmek için onun mizacını ve manevi cephesini de bilmek gerekir.

Edebî kişiliğin benliğine ve psikobiyografisine yönelik yapılan araştırma ve incelemeler onu tanıyıp kavramımıza imkân sağlayan çalışmalardır. Kişinin “kendisine karşı bakış açısı, kendisini zihninde temsil ediş biçimi” olarak tanımlanması mümkün olan benlik kavramı, kişinin kendisiyle ilgili “genel kanaati”dir (Aydın, 1996: 41-42). Her kişinin benlik kavramı, bünyesinde kendine has ve oldukça ilginç birtakım yönler barındırır. Kişinin mizacını oluşturan ve şahsiyetini belirgin hâle getiren, böylece onu diğer insanlardan farklı bir birey kılan özellikler vardır. Bu özelliklerden biri benmerkezciliktir. Türkçede ‘beniçcilik’ kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılan ‘benmerkezcilik’ kavramı, İngilizce ‘egocentrism’ sözcüğünün karşılığıdır; ‘ben’i merkeze almak suretiyle her şeye bu açıdan yaklaşmayı benimseyen görüş olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram bir felsefe terimi olarak ise “kendi dünyasını dünyanın tümü olarak gören, kendi değerlerini bütün dünya için geçerli sayan dünya görüşü” anlamında kullanılmaktadır (Akarsu, 1975: 28).

Türk edebiyatında edebî kişiliğin benlik psikolojisi yahut benmerkezci tavrı ağırlıklı olarak klasik şiirde müşahhas bir biçimde kendini gösterir. Divan şairinin “yaratma vehmi” ile edebî esere yansıyan benlik psikolojisi ve benmerkezci tavrı, özellikle fahriye türündeki şiirlerde hâkim bir özellik olarak göze çarpar (Kalkışım, 2010: 149). Fahriye türündeki şiirlerin yanı sıra divan şairlerinin mizaçları ve benmerkezci tavırları da tezkire yazarlarının dikkatini çekmiştir. Genellikle şairlerin sanattaki kudretlerinin ve şairlik konusundaki yeteneklerinin değerlendirildiği kısımlarda değinilen ve “hodbin, gururlu, mağrur, mütekebbir vb.” ifadelerle tavsif edilen mizaçları ve ruh hâlleri, tezkire yazarı tarafından hoş karşılanmaz. Bu durumun “insana fayda değil, zarar getirdiği” ifade edilir (Tolasa, 2002: 153).

Edebiyat âlemine şiirle intisap etmiş, sonrasında hikâye, roman, fıkra, makale gibi farklı edebî türlerde eserler kaleme almış olmasına rağmen tezkireleriyle dikkatleri üzerine çeken İbnülemin

Mahmut Kemal İnal'ın hususi hayatının yanı sıra edebî hayatında da benlik psikolojisini hissetmek, benmerkezci tavrını fark etmek mümkündür. Edebî zevki klasik şiirde bulan; şahsiyeti, tavrı, zevkleri ve alışkanlıklarıyla 'orijinal' bir edebî kişilik olan İbnülemin, onu tanıyanların ifadesiyle 'nevi şahsına münhasır' bir insandır. Kaleme aldığı eserler kadar hususi hayatıyla da ilgi odağı olan İbnülemin'in mizacında ve şahsiyetinde öne çıkan unsur benmerkezçiliğidir. Gerçekten de o, eserlerini isimlendirme usulüyle; kaleme aldığı biyografilerde biyografik öznenin kendisiyle olan münasebetinden bahsedişyle ve sözü bir şekilde kendisine getirişyle dikkat çeken 'egosantrik' bir kişiliktir. Bir biyografi yazarı olarak İbnülemin ileride daha açık görüleceği gibi, kaleme aldığı şair biyografilerinde edebî kişilik ve eser karşısındaki tavrıyla benmerkezci yönünü okuyucusuna hissettirir. Edebî kişiliğin şairlik kudretini ve edebî eserin güzelliğini tartışırken metni ilmî manada tahlil etmez; değerlendirmelerinin merkezine kendi şiir zevkini koymak suretiyle sanatçıya dönük eleştiriler yapar ve eser hakkındaki kanaatlerini dile getirir. Edebî kişiliğin portresini soyut hatlarla çizen bu değerlendirme biçimi, benmerkezci düşüncenin de etkisiyle biyografi metinlerinde zaman zaman 'yadsıma' ve 'yüceltme' unsurlarının öne çıkmasına neden olur. Kuşkusuz modern biyografi anlayışıyla ve eleştiri yöntemleriyle bağdaşmayan bu sübjektif tavır, yazarın benmerkezci yönünün metne yansımış hâlidir.

Biyografik yöntemle metin tahlili yönteminin kullanıldığı bu makale, İbnülemin'in *Kendime Dair*¹ başlıklı otobiyografisi, kaleme aldığı biyografileri ve dostlarının hatıralarından hareketle onun hem hususi hem de yazı/edebiyat hayatındaki benmerkezci yönünü incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışma boyunca cevap aranan başlıca sorular ise şunlardır: İbnülemin'in içinde bulunduğu sosyal ve edebî muhitteki konumu nedir? Onun benmerkezci yönü çevresindeki kişilerle olan münasebetini nasıl etkilemiştir? Şiirlerinde ve biyografi metinlerinde benmerkezci tavrının izleri nelerdir?

2. İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın Hususi Hayatında Benmerkezçiliğin İzleri

Kişinin benmerkezci oluşu kuşkusuz onun yaradılışıyla/mizacıyla ilgilidir; ancak mensup olduğu aile, içinde yaşadığı çevre ve dönem onun bu yönünü/tavrını etkileyen yahut belirginleştiren unsurlardır. Bu yüzden hususi hayatındaki benmerkezci tavrının izini sürmezden evvel İbnülemin'in mensup olduğu aile ile yetiştiği sosyokültürel çevreyi tanımak ve içinde bulunduğu dönemin öne çıkan özelliklerini bilmek gerekir. İbnülemin, asırlar boyu süren siyasi iktidarın merkezi olan İstanbul'da doğmuş ve hayatını bu şehirde sürdürmüştür. Tanzimat'la birlikte düne ait pek çok şeyin değişmeye/dönüşmeye başladığı bir dönemde dünyaya gelen İbnülemin (d. 1871), Yusuf Kâmil Paşa'nın yirmi yedi yıl mühürdarlığını yapan Mehmet Emin Paşa'nın oğludur. Devlet adamı olan babasıyla birlikte onun yakınında bulunan insanlar ve ders aldığı hocalar İbnülemin'in yetişmesinde önemli rol oynamışlardır. Çocukluğundan itibaren devletin üst kademesindeki

¹ İbnülemin, *Kendime Dair* başlıklı otobiyografisine *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinin sonunda yer vermiştir. Eser, ilk olarak 1930-1942 yılları arasında Türk Tarih Encümeni tarafından 12 cüz hâlinde yayımlanmıştır. 1970 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ikinci baskısı yapılan eser, 1988 yılında Dergâh Yayınları tarafından 4 cilt hâlinde, 1999-2013 yılları arasında da Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından 5 cilt hâlinde yayımlanmıştır. Bu çalışmada esas alınan ve kaynakçada gösterilen baskı Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığına aittir.

yöneticilerin yanı sıra ilim ve edebiyat adamlarıyla bir arada bulunma fırsatı, onun şahsiyetinin teşekkülünde büyük paya sahiptir. İbnülemin, diğer pek çok çocuktan farklı olarak babasının kendisine sunduğu imkânla hususi öğrenimine devam ederken aynı zamanda dönemin önde gelen isimleriyle tanışmış ve onların sohbet toplantılarında bulunmuştur. Onun hususi hayatının yanı sıra yazı/edebiyat hayatında da söz konusu bu sosyal arka planın gücü ve kültürel birikimi kendisini hissettirmektedir.

İbnülemin'in resmî biyografisine, mizacına ve şahsiyetine yönelik muteber bir kaynak kuşkusuz onun kaleminden çıkan *Kendime Dair* başlıklı metindir. Yazar, bu otobiyografiye *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinin sonunda, eserin tertip tarzına uygun olarak birkaç şiiirle birlikte yer vermiştir. Bu otobiyografide doğumu, aile üyeleri, öğrenimi ve çalışma hayatına dair bilgileri ayrıntılarıyla paylaşan İbnülemin, kişilik özellikleri ve mizacını da şu şekilde aktarmıştır: “Mizacım asabî, tessürüm şedid, kalbim rakik, intikal ve infîlîm seri [...]” (İnal, 2013: 2625). Onun içinde bulunduğu sosyokültürel muhiti tanıması ile “içsel gerçeklerinden haberdar olması” kendi seçimlerini yapabilesinin yanı sıra çevresinde etkin bir kişilik olmasını sağlamıştır. İfade etmek gerekir ki o; zamanın, çevrenin ve kültürün değişmesine mukabil “kendini yaşayan” bir insandır (Geçtan, 2019: 162).

Dostlarının ‘Beyefendi’ veya ‘Efendi Hazretleri’ (Kut, 2000: 73) diye hitap ettiği İbnülemin, bizzat kendisinin etrafında teşekkül eden sosyal ve edebî muhitin başkişisidir. Onun bu yönünü, babasından kendisine intikal eden ve Süleyman Nazif'in ifadesiyle ‘Dârü'l-Kemâl’ olarak anılan konaktaki sohbet toplantıları görünür kılmaktadır. Geleneği devam ettirme arzusunun bir neticesi olarak ‘pazartesi’ günleri konakta düzenlenen sohbet toplantıları ve bu toplantılara katılan kişilerin hatıraları onun şahsiyetine ve bilhassa ‘benmerkezi’ yönüne dair ipuçları vermektedir. Yıllarca süren bu sohbet toplantılarına katılanların gözünde konak adeta bir ‘üniversite’, İbnülemin de o üniversitenin ‘rektörü’dür (Kesler, 2000: 199). Konağın müdavimleri, edebiyat ve musikinin yanı sıra güncel birtakım meselelerin de konuşulduğu bu toplantılarda İbnülemin'in “tek hatip” olduğunu ifade ederler (Kut, 2000: 76; Toros, 1998: 92). Günün konusuna giriş yapma ve sohbetin seyrini belirleme görevi ise Mükrimin Halil Yinanç ile Osman Nuri'ye aittir ve bu iki isim daima İbnülemin'in karşısında oturur. Zira onu konuşurmanın da bir yolu ve “ustalığı” vardır (Kut, 2000: 78). Onun çevresindeki insanlarla olan ilişkisi “abese kadar giden bir protokolla” belirlenmiş gibidir (Tanpınar, 1977: 399). Konaktaki sohbet toplantılarında müdavimlerin yerleri belli olduğu için herkes bir protokole göre oturur. İbnülemin tarafından yapılan bu oturma düzeninde kişilerin yerleri “rütbelerine” göre belirlenmiştir (Ortaç, 1960: 184). Bu oturma düzenine göre, sevdiği kişiler daima yakınında ve karşısında otururken sevmediği yahut pek hoşlanmadığı kişiler ise “mavi bir çini sobanın” arkasında oturur (Kut, 2000: 77).

İbnülemin sadece konağında değil, sosyal hayatında da etkin bir şahsiyettir. Onu tanıyanlar kaleme aldıkları hatıralarında, hemen her gün ziyaret ettiği Sahaflar Çarşısında “telaşa yerlerinden kalkan” insanların “olağanüstü saygı duruşuna mukabil” onun sağ elini hafifçe alına götürerek “selam alma lütfunda bulunduğunu” anlatırlar (Ortaç, 1960: 183; Okay, 2013: 229). Ancak İbnülemin'in tıpkı bir ‘kibir’ göstergesi sayılabilecek bu tavrı gibi, “alınanlığı, sertliği, tok sözlülüğü,

gururu, ene'si" onu tanıyan, daha doğrusu ona 'alışan' insanlar tarafından hoş karşılanır (İz, 2019: 214). Zira İbnülemin'in yakınında bulunan 'makbul insanlar' onun sevgisini, güvenini ve dostluğunu kazanmış; onu olduğu gibi kabul etmiş kimselerdir.

Yakınındaki bu 'makbul insanların' yanı sıra onun pek hoşlanmadığı, sevmediği ve hatta her ne kadar sebebi ve mahiyeti tam olarak bilinmese de husumetinin olduğu kimseler de vardır. Bu isimler Ali Emîrî Efendi, Adanalı Hayret Efendi, Babanzâde Nâim Bey, Mehmet Akif, Muallim Cevdet, Mehmet Zeki Pakalın, Abdülkadir Erdoğan'dır (İz, 2019: 208; Kut, 2000: 78). İbnülemin, adı geçen kişilere karşı beslediği duygu ve düşünceleri çevresindekilerle paylaşmaktan çekinmez; her fırsatta onların kusurlarını ve zaafalarını dile getirir. Ayrıca kaleme aldığı biyografilerde de bu fevkalade şahsi tavrını okuyucusuna hissettirir.

Anlaşıyor ki İbnülemin, özel yaşamında ve sosyal hayatında etkin bir kişiliktir. Ancak onu olduğu gibi kabul eden ve ona 'hürmet' gösteren kişiler onunla dost olabilir. Ayrıca çevresindeki kişilerle olan münasebetinde kuralları koyan ve ilişkinin mahiyetini belirleyen de bizzat kendisidir. Herkesten "tazim" bekleyen İbnülemin'in çevresindekilerle olan münasebetini tayin eden anlayış "Ya beni olduğu gibi kabul edersiniz yahut sizin için yokum" şeklindedir (Kut, 2000: 83; Tanpınar, 1977: 399).

İbnülemin'in mesai arkadaşları başta olmak üzere çevresindeki kişilerle olan münasebeti ve benmerkezci yönü Carter V. Findley'in de dikkatini çekmiştir. *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi* adlı eserinde Findley (1996: 255), İbnülemin'in benmerkezci tavırlarını "narsisizm" ile ilişkilendirir ve bu yönüyle onu, "yeteneklerine son derece büyük değer veren, pek az kişiyi kendisiyle eşit gören ve bu tutumunun meslektaşlarıyla ilişkilerini nasıl güçleştirdiğini hiçbir zaman anlamayan bir insan" olarak tavsif eder. Ayrıca Findley (1996: 254), İbnülemin'in otobiyografisinin *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinin sonunda, fotoğrafının ise Osmanlı Devrinde *Son Sadrazamlar* adlı eserinin sonunda yer almasını da benmerkezcilikle ilişkilendirir ve bu tercihin bizzat İbnülemin'e ait olabileceğini dile getirir. Buna mukabil Fatih M. Şeker (2012: 21), İbnülemin ve dönemin devlet adamlarının "kendilerinden emin tavırlarını" kibir ve narsisizm olarak niteleyen Findley'in bir "Batılı" olarak 'hürmet' kavramına yapılan "vurguyu" anlamadığını ifade eder; bu görüşünü de Tanpınar'dan (1977: 92) yaptığı alıntıyla destekler: "Bir millet, her şeyden evvel kendi kendisini ciddiye almak mecburiyetindedir. Kendi kendimizden bahsetmeğe alışalım. Büyük meselelerimizi bulalım."

İbnülemin'in benmerkezci tavırlarının Findley tarafından narsisizm olarak yorumlanması, onun bencil/egoist bir kişi olup olmadığı sorusunu akllara getirir. Zira narsisizm, benmerkezçiliğin yanı sıra bencilliği de içine alan daha kapsamlı bir ifadedir. Ancak belirtmek gerekir ki benmerkezci tavırlarıyla dikkat çeken İbnülemin, kelimenin bilinen manasıyla bencil değildir. Bencilliğin ihtiva ettiği 'şahsi menfaatini düşünme durumu' ile geleceğe dair tek beklentisi "hayırla yâd edilmek" (İnal, 1999: 22) olan yazarın, inancı, fikirleri ve dünya görüşü arasında belirgin bir tezat söz konusudur.

3. İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın Yazı/Edebiyat Hayatında Benmerkezçiliğin İzleri

İbnülemin'in yazı/edebiyat hayatındaki benmerkezciliğini yahut egosantrik yönünü açık bir biçimde gösteren şey kuşkusuz eserlerinin isimleridir. Tezkire türünün 'son temsilcisi' olarak kaleme aldığı biyografi eserlerine verdiği isimler 'Kemâl' kelimesini ihtiva etmektedir: *Kemâlû's-Sûdür* [Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar], *Kemâlû's-Şuarâ* [Son Asır Türk Şairleri], *Kemâlû'l-Hikmet*, *Kemâlû'l-İsmet*, *Kemâlû's-Savfet*, *Kemâlû'l-Kâmil*, *Nûrû'l-Kemâl*, *İzzü'l-Kemâl*... Tanpınar'a göre (1977: 402) İbnülemin'in edebiyat hayatında bu benmerkezciliği doğuran şey "bir yiğın anlaşmazlık ve muhit intibaksızlığı"dır. Maziye ve maziye ait olan her şeye sımsıkı bağlı olan yazar, hayatı boyunca geçmiş ile gelecek arasında şahsiyeti ve eserleriyle bir bağ/köprü oluşturmaya gayret etmiştir. Tanzimat ve Cumhuriyet'le birlikte değişen her şeye karşı dünün dünyasını savunan İbnülemin, yine Tanpınar'ın ifadesiyle (1977: 397) "aramızda yaşayan bir mazi"dir.

İbnülemin'i edebiyat tarihinde görünür kılan yönü hiç şüphesiz yok ki tezkire/biyografi yazarlığıdır. Ancak o çoğu edebî şahsiyet gibi edebiyat âlemine şiirle intisap etmiştir. Onun şiirlerinde de benmerkezci tavrı hâkimdir. *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinin sonunda yer verdiği otobiyografinin son satırlarında kendisinin bir "aceze" olarak eser kaleme almasını "cüret-i câhilâne" olarak değerlendirir. Buna mukabil tercümeihâlinin sonunda yer alan, kendisine ait beyitte ise irfan ehli bir kimsenin cahilliğini ancak âlim olunca anlayacağını dile getirir:

"İlmine hükmettiren insana fart-ı cehlidir
Ehl-i irfân cehlini âlim olunca anlıyor" (İnal, 2013: 2659).

Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı günlerde bir "cuma sabahı" konağının, Fransız askerleri tarafından işgal edilmesi üzerine İbnülemin'in kaleme aldığı dörtlük de onun benmerkezci tavrına işaret etmektedir. Bu dörtlüğünde o, konağını cennete; kendisini de Hz. Âdem'e benzetir:

"Dârımızdan dûr edüb berbâd ü tarâc ettiler
Hazret-i Âdem gibi cennetten ihrac ettiler
Zevk bahşâ beyt-i Firdevsî'de eylerken karar
Bir temelsiz külbe-i ahzâne muhtâc ettiler" (İnal, 2013: 2640).

İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserine yazdığı mukaddimede, eserini kaleme alırken ne gibi zorluklarla karşılaştığını ve bütün bu zorluklara rağmen eserini tamamladığını dile getirir. Kimi şairler hakkında hiçbir kayıt bulunmaması, bazı şairlerin tercümeihâl talebine cevap vermemesi ve pek çok eserin yangınlar ve ilgisizlik yüzünden kaybolması yazarın karşılaştığı "enva-i mezâhim ve müşkilat"tan bir kısmıdır (İnal, 1999: 22). Bütün bu zorluklara rağmen eserini tamamlayabilmenin huzurunu yaşayan İbnülemin, yaptığı işin bir 'himmet' değil, 'hizmet' olduğunu ifade eder; eserinin ise "faideden hâlf olmadığını" belirtir (İnal, 1999: 21-22).

İbnülemin'in benmerkezci tavrı şiirlerinin yanı sıra kaleme aldığı biyografilerde de öne çıkan bir özelliktir. Onun biyografi metinleri, edebî kişiliğin bir birey olarak biyografik varlığının doğum, ölüm, fiziksel ve kişisel özellik, öğrenim ve mesleki durum gibi unsurlarla tespit edilmesinin dışında iki ana başlık hâlinde incelenebilir. Bu başlıklardan ilki edebî kişiliğe dair değerlendirmeleri, ikincisi ise edebî esere dair değerlendirmeleri ihtiva eder. *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserde, gerek edebî kişiliğe gerekse edebî esere yönelik yapılan değerlendirmeler, yazarının benmerkezci yönünü görünür

kılar. Bu değerlendirmelerde İbnülemin'in şair ve şiir karşısındaki şahsi izlenimleri, kanaatleri ve sübjektif tavrı oldukça belirgindir. Zira o, edebî kişiliği ve eseri, benmerkezci düşüncenin etkisindeki bir bakış açısıyla, analitik düşünceden uzak basmakalıp ifadelerle ele alır. Şairi başarılı yahut başarısız, eseri de güzel yahut güzel değil şeklinde değerlendirir. Ancak bu değerlendirmelerini sebepleriyle ve gerekçeleriyle temellendirmez; takdiri okuyucunun edebî zevk ve anlayışına bırakır.

Edebî kişiliğe yönelik değerlendirmelerinde tezkire geleneğinin dilini, üslubunu ve terminolojisini kullanan İbnülemin, şahsiyetin sanattaki kudretini *şair, tâb, fıtrat, muktedir, kemâl-i sürat ve suhulet sahibi, mümtaz, sühan-perdâz, sühan-şinâs, ser-âmedan* gibi daha çok birer 'takdir' ifadesi olan sıfatlarla değerlendirir. Ayrıca şahsiyetlerin şairlik kabiliyetleri ve sanattaki güçlerini, 'meçhul' bir muhatapla mukayese ederek öne çıkarır. Bu 'meçhul muhataplar' kendisini şair zannedenler, yani müteşairlerdir. Söz gelimi hayatını 'turşuculuk' yaparak kazanan Atıf Ölmez'in şair geçinenlerle mukayesesi şu şekilde yapılır:

"Üç senelik mesai neticesinde kusursuz manzumeler yazabilmesi şayan-ı dikkattir. Her 'turşucu' değil her şair geçinen, böyle düzgün sözler söyleyebilseydi, edebiyat sahasında tatsız sözlere tesadüf olunmaz ve okuyucular çehrelerini ekşitmezlerdi" (İnal, 1999: 186).

Ayrıca İbnülemin, Ali Ekrem'in "şairim diyenlerin pek çoğuna meydan okuyacak" (İnal, 1999: 434) kabiliyete ve kudrete sahip olduğunu; Hatice Nakıyye'nin ise "merd-i sühen geçinen nice namerd-i müteşairden" daha düzgün sözler söylediğini ifade eder (İnal, 2000b: 1504). Görülüyor ki, İbnülemin'in bu değerlendirmeleri, tıpkı kendisinden önce kaleme alınan tezkirelerde olduğu gibi son derece olumludur. Ancak onun oldukça cömert bir biçimde kullandığı olumlu sıfatları içeren değerlendirmelerinin yanı sıra olumsuz birtakım değerlendirmeleri de vardır. Düşüncelerini açıkça ifade etmekten çekinmeyen yazarın olumsuz değerlendirmelerinin odağında "şairiyetten nasibdâr olmayan"lar yer alır. Söz gelimi divanlar dolusu şiiri olduğu hâlde 'şair' olmayan kimselerden biri Mehmet Behçet Efendi'dir. İbnülemin'e göre Mehmet Behçet Efendi şairlik kudretine sahip olmadığını adeta bir beyitle "itiraf" etmektedir:

"Şâiriyetten eser yok bende ancak Behcetâ
Şî'r u inşâ mahz-ı mûtâd-ı tabîattır bana" (İnal, 1999: 268)

Son Asır Türk Şairleri adlı eserde tıpkı edebî kişiliğe yönelik olumlu ve olumsuz değerlendirmeler olduğu gibi, edebî esere yönelik değerlendirmeler de vardır. İbnülemin kendi edebî zevk ve anlayışına göre güzel bulduğu ve daha ziyade 'tarz-ı kadîm' ile yazılmış şiirleri *mutasavvifâne, hakîmâne, üstâdâne, zarif, belîğ, metîn, latîf, rengîn, dil-rübâ, bedâyi, münakkah, tannân, müfîd* gibi ifadelerle değerlendirir. Buna mukabil biçim ve içerik özellikleri bakımından kusurlu bulduğu şiirleri ise *tuhaf, garîb, acîb, nâhoş, beyt-i bârid, âdî, tatsız, mide bulandırıcı* gibi ifadelerle değerlendirir. Ayrıca kimi şairlerin eserlerini "şiir addolunmayacak sözler" yahut "şiir değil, alelade nazım" olarak tavsif eder ki bu ifadeler, *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserdeki en ağır eleştiri ifadeleridir. Örneğin İbnülemin'e göre, *Hâtimetü'l-eş'âr* adlı tezkiresiyle tanınan Fatîh Efendi şiir denilebilecek şeyler söylememiştir. Beytinde ifade ettiği gibi "şair-i mahir" de değildir:

“Ben her ne kadar şair-i mahir de değilsem
Akranıma nisbetle benim de hünerlerim var” (İnal,1999: 568)

İbnülemin’e göre eserleri şiir addolunmayacak sözlerden ibaret olan bir diğer şair de Nihat Bey’dir. Onun bir beytini biyografi metnine örnek olarak alan İbnülemin, bu beytin şaire ait bir “iddia-yı mücerred” olduğunu ifade eder:

“Cüz-i eşarımla makbul-i sühandanım Nihad
Nazm-ı divan-ı hünerde mısra-ı bercesteyim” (İnal, 2000b: 1639)

Son Asır Türk Şairleri adlı eserde yazarın adeta biyografik özne olan şairle konuşuyormuş gibi bir tavır takındığını ve örnek olarak verdiği eserleri kendince yorumladığını söylemek de mümkündür. Bu tarz bir değerlendirme biçimi İbrahim Raşit Efendi, Mehmet Refet Efendi, Şeyh Mehmet Vehbi Efendi ve Süleyman Vehbi Efendi’nin biyografilerinde görülür. İbnülemin, İbrahim Raşit Efendi’nin biyografisinin hemen ilk satırında şairin kendi doğum gününe bir tarih düşürdüğünü söyler ve bu tarih beytini dipnot olarak kaydeder. Ancak ona göre, şair tarih düşürme konusunda oldukça başarısızdır. İbnülemin, şaire cevap niteliğinde bir beyit söyler ve bu beyte aynı dipnotta “Biz de deriz ki” vurgusuyla yer verir. İbrahim Raşit Efendi’ye ve İbnülemin’e ait beyitler sırasıyla şunlardır:

“Mevlidim vakt-i sabâvette pederden sordum
Söyledim ben sana Râşid ‘cici târîh’ dedi” (İnal, 2002: 1803)

“Söyledüp böyle ‘kaka târîh’i
Ne kazandın a efendi, söyle” (İnal, 2002: 1803)

Mehmet Refet Efendi’nin şiirlerini ‘garip’ bulan İbnülemin, bu düşüncesini birkaç örnek şiirle desteklemeye gayret eder. Şairin biyografisinin sonunda ise şiir diye ortaya konan bu “garip sözler” karşısında aşağıdaki beyti söylemeye “mecbur” olduğunu dile getirir:

“Böyle bir şive-i agreble şiir söylenmez
Söylenirse dilini hayye sokar insanın” (İnal, 2002: 1840)

Şeyh Mehmet Vehbi Efendi’nin şiirini değerlendirirken İbnülemin, kelime oyunu yapar; şiirin bazı kelimelerini değiştirerek yorumlar. Yaptığı bu yorumla şiiri beğenmediğini hissettirir ve şiirin söylendiği dönemde neden şöhret kazanmadığını bildirir. Şeyh Mehmet Efendi’nin beyti ve İbnülemin’in yorumu şu şekildedir:

“Ger revaç-ı kâle-i eş’ar olaydı Vehbiyâ
Şîr-i renginim bulurdu şüphesiz ol demde şan”

“Kâle-i eş’arın revacı olduğu içindir ki şîr-i rengininiz ol demde şan bulmadı” (İnal, 2013: 2443).

Tüm bu anlatımlardan sonra eklemek gerekir ki İbnülemin, her ne kadar *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinin mukaddime bölümünde her güzel şeyin şiir; her güzel şeyi hissedenin şair olduğunu ifade etse de şair ve nâzım arasındaki farka dikkat çeker. Ona göre her şair nâzımdır, ancak her

nâzım şair değildir. Böyle düşünmesine rağmen o, tezkiresine dâhil ettiği edebî şahsiyetlerin şair mi yoksa nâzım mı olduklarını belirtmeyi uygun görmez. Ona göre, şiirden ve şairden anlayan kimselerin kendisinin vereceği hükme ihtiyaçları yoktur. Çünkü şiir, kişinin zevkine göre “tahakkuk ve tahallûf” eder (İnal, 1999: 19). İbnülemin’in edebî tenkit düşüncesi ve değerlendirme tarzı, sübjektif tavrını hissettiren bu söylemlerinin etkisindedir. Zira o, ele aldığı biyografik öznenin şairliğini ve şiirlerini kendi zevk ve anlayışına göre değerlendirirken objektiflikten uzak yorumlar yapar; birtakım kelime oyunları ile şiiri tenkit eder; zaman zaman da şairle konuşuyormuşçasına bir tavır takınarak alaycı/müstehzi bir anlatım şeklini benimser.

İbnülemin’in edebî kişilik ve eser karşısında, kendi zevk ve duyuş tarzını ölçü kabul eden benmerkezci tutumu, bir birey olarak şairin kişisel özelliklerini anlattığı kısımlarda, biyografik öznenin kendisiyle olan münasebetini ve kendisine gösterdiği hürmetin derecesini anlattığı satırlarda daha da belirginleşir. Zira İbnülemin’in biyografisini kaleme aldığı şahsiyete dair değerlendirme ölçütlerinden biri kendisine ve ailesine karşı gösterilen sadakat ve hürmettir. Gerçekten de o, biyografik eserlerinde değerlendirmelerini yaparken mikyasını kendi dünya görüşü, inancı ve hayat tarzı üzerine kurar; biyografik özneyi anlatırken aslında ‘kendisini’ anlatır. Bu yönüyle onun kaleminden çıkan biyografiler, otobiyografik nitelik taşıyan satırlarla doludur.

Kaleme aldığı biyografi metinlerinde onun benmerkezci yönünü açık bir biçimde gösteren şey, bir değerlendirme ölçütü olarak ‘hürmet’tir. O, biyografisini kaleme aldığı şahsiyetin kişilik özelliklerini *terbiyeli, nazik, ârif, erbâb-ı dâniş, nüktedân, zarîf, edîb, namuslu vb.* şeklinde sıralarken aynı zamanda şairin, kendisine karşı tavrından da bahseder. Biyografik öznenin kendisiyle olan münasebetine değinirken hürmet, hürmet-i mahsusa, meveddet, muhabbet ve riayet kelimelerini kullanır. İfade etmek gerekir ki bir değerlendirme kriteri olarak ‘hürmet’ onun biyografilerinde sadece ‘saygı’ kelimesine karşılık gelmez. Zira sıklıkla kullandığı bu kelime, bünyesinde saygı göstermenin yanı sıra ölçülü davranmayı, çekinmeyi, dikkat ve itina göstermeyi de barındırır (Ayverdi, 2010: 524). Ayrıca biyografik öznenin ‘hürmetkâr’ tavrını sadece kendisine karşı değil, babasına karşı gösterip göstermediğini de dile getirir. İbnülemin’in değerlendirme kriteri olan ‘hürmet’in *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserdeki görünüşleri şu şekildedir:

“[Recaizade Mahmut Ekrem] Pederimi ‘nüsha-i nâdire-i fezâil’ nâmiyle yâd ve tevkîr eden o nüshâ-i nâdire-i fezâil benim hakkımda da lutfen ibraz-ı meveddet ve hürmet ederdi” (İnal, 1999: 423).

“[Hakkı Bey] O bize hürmet-i mahsûsada bulunurdu” (İnal, 2000a: 755).

“[Abdülhak Hâmid Tarhan] Ailelerimiz arasında bir asırlık hukuk ve meveddet olduğundan öteden beri hakkımda hürmet ve muhabbet gösterirdi” (İnal, 2000: 842)

“[Ahmet Muhtar Efendi] Adimülkemâl olan bu abd-i âcizi, -gençliğime ve aczime rağmen- ehl-i kemâl zan ile ibraz-ı hürmet ederdi” (İnal, 2000b: 1369).

“Filorinalı Nâzım namile edebiyat âleminde maruf olan bu zat, vefakârlık, büyüklere hürmetkârlık ve kadirşinaslık gibi meziyetleriyle de mümtaz olan bir şâirdir” (İnal, 2000b: 566).

“[Halil Nihat Boztepe] Hakka hamdederim ki ben, memleketimde kanaat ve rahat ile yaşayan ve herkesin hürmetine nail olan bir âdemim” (İnal, 2000b: 1648).

“[Mustafa Samih Bey] Hakkımda her zaman hürmet gösterirdi” (İnal, 2002: 2128).

“[Neyzen Tevfik] Tevfik, o zamandan beri hâlden hâle girdi. Fakat bana karşı gösterdiği riâyete hiçbir hâlden halel gelmedi. Birkaç sene evvel Bayezid’da tesadüf ettiğimde –mutâdi veçhile-ibrâz-ı hürmet ve muhabbet ettikten sonra [...]” (İnal, 2013: 2411).

“[Hüseyn Vassaf] Hakkımda son derece hürmet ve meveddet gösterirdi” (İnal, 2013: 2431).

“[Ziya Gökalp] Hakkımda hürmet-i mahsûsa gösterdi” (İnal, 2013: 2538).

Yukarıdaki örneklerde adı geçen edebî şahsiyetlerin müşterek özellikleri, İbnülemin ile aralarındaki fiziki ve manevi yakınlık ile dostluklarıdır. Görülüyor ki İbnülemin aralarında ‘hukuk-ı kadime’ bulunan bu kişilerin biyografilerinde onları daima olumlu değerlendirmelerle okuyucularına takdim etmiştir. Ancak onun hoşlanmadığı ve pek sevmediği bazı kimseler de vardır; yakından tanıdığı bu isimlerle arasında bazı ortak yönlerin olduğunu ifade etmek gerekir. Söz gelimi Mehmet Akif, onun çocukluk arkadaşıdır; Adanalı Hayret Efendi özel ders aldığı hocalardandır; kitap tutkusu ve biyografi merakı Ali Emîrî ile onun ortak özelliğidir. Hemen her yönüyle yakından tanıdığı bu isimlerin biyografilerinde İbnülemin, kendisini merkeze koyarak şahsi fikirlerini dile getirmekten çekinmez; onları kusurlarıyla ve zaaflarıyla anlatır.

İbnülemin’e göre çocukluğundan beri tanıdığı Ali Emîrî, “mağrur, hodbin ve hod-pesend” bir kimsedir ve “nefsine fevkalade itimadı vardır” (İnal, 1999: 459). “Ehemmiyetsiz bir meseleden dolayı” İbnülemin’in aleyhinde yazılar kaleme alan Ali Emîrî, onun Divân-ı Hümâyün Beylikçiliğine atanmasının ardından “hiçbir şey olmamış gibi” ziyaret etmiş, sevgi ve hürmet göstermiştir (İnal, 1999: 459). Ayrıca ifade etmek gerekir ki İbnülemin, Ali Emîrî’nin her ne kadar “bin velvele ile” de olsa kitaplarını bağışlayarak “irfan-ı memlekete hizmet” ettiğini belirtir ve onun bu davranışını “şayan-ı takdir ve teşekkür” olarak nitelendirir (İnal, 1999: 460). Ali Emîrî’nin hakkını teslim eden İbnülemin, yakından tanıdığı çocukluk arkadaşı Mehmet Akif’in biyografisinde ise sessiz kalmayı tercih etmiştir. Mehmet Akif’in sadece resmî biyografisini kaydetmekle yetinen İbnülemin, onun kişilik özelliklerine, şairlik kudretine ve şiirlerinin mahiyetine dair söz söylememiştir. Ancak özel ders aldığı hocası ve aynı zamanda Mehmet Akif’in babası olan İpekli Mehmet Tahir Efendi ve eşi hakkında tafsilatlı bilgileri dipnotta paylaşmayı uygun görmüştür (İnal, 1999: 131). Özel ders aldığı hocalarından Adanalı Hayret Efendi’nin biyografisinde ise “senelerce devam eden münasebetin” kendisine “söz söyleme hakkını” verdiğini ifade etmiş; Hayret Efendi’nin “gayet haşin, hodbin ve mütekebbir” olduğunu söylemiştir. İbnülemin’e göre Hayret Efendi, çoğu zaman karşısındaki kişiyi tanımazlıktan gelir; “tanıdığını açıktan açığa inbâ edemezdi, tevâzuan(!) îmâ edebilirdi”² (İnal,

² İbnülemin’in pek hoşlanmadığı kişilerle arasındaki benzerlik, onu yakından tanıyanların hatıralarında kendisini açık bir biçimde gösterir. Söz gelimi Adanalı Hayret Efendi’nin çoğu zaman karşısındaki kişiyi tanımazlıktan geldiğini ve tevazu(!) sahibi bir kimse olarak tanıdığını ancak ima ettiğini dile getiren İbnülemin’in de zaman zaman aynı tavrı sergilediği dostları tarafından anlatılmaktadır. İbnülemin’in bayram sabahları kendisini ziyarete gelenleri nasıl karşıladığını Turgut Kut’un (2000: 79-80) kaleminden okuyoruz: “Fahri Celal Bey son zamanlarda ancak bayramların

2000a: 880). Ayrıca Hayret Efendi “kendinden başkasını adam yerine koymamak isterdi. Herkesi takdir etmeğe nefsinde hak ve salâhiyet farzederdi” (İnal, 2000a: 883).

Anlaşıyor ki İbnülemin, biyografisini kaleme aldığı kimi şahsiyetler hakkında ‘söz söylemeye hakkı’ olduğu düşüncesinden hareketle onları birtakım yönleriyle değerlendiriyor. Tarafsızlık ilkesinin çok uzağında olan bu satırlarında, çok eskiden beri tanıdığı şahsiyetlerin kusurlarını ve zaafalarını öne çıkarıyor. Ancak ifade etmek gerekir ki yukarıda adı geçen şahsiyetlerin ortak özellikleri, pek çok yönleriyle İbnülemin’e benzemeleridir. İbnülemin ile mizaçları, dünya görüşleri, edebî ilgileri bakımından ona benzeyen kimseler arasındaki münasebet esasında “benzerliklerin tezadı gibidir” (Özgül, 2018: 42). Birbirlerini ‘rakip’ olarak görmeleri ve buna bağlı olarak aralarında baş gösteren ‘rekabet’ hissi onların çekişmelerine/çatışmalarına sebep olmuştur.

Kaleme aldığı biyografilerde benmerkezci tavırlarıyla şahsiyetini hissettiren İbnülemin’in kişilik özellikleri bakımından beğendiği, edebî kudretleri bakımından da kendisine ‘üstat’ kabul ettiği isimler de vardır: Hersekli Arif Hikmet ve Namık Kemal. “Üdebâ ve hükemâ içinde Ârif Bey gibi câmiü’l-fezâil bir merd-i kâmil” (İnal, 1327: 5) görmediğini ifade eden İbnülemin, hem *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinde yer verdiği biyografide hem de şaire dair kaleme aldığı *Kemâlî’l-Hikmet* adlı müstakil eserinde onu tüm yönleriyle tanıtır. Hersekli Arif Hikmet’in kişilik özelliklerinin oldukça uzun bir biçimde anlatıldığı satırların dikkate değer yönü, kuşkusuz şair ile İbnülemin arasındaki benzerliği gözler önüne sermesidir.

İbnülemin’in otobiyografisinde kendisine dair söyledikleriyle birlikte dostlarının onun hakkında söyledikleri bütüncül bir bakış açısıyla incelendiğinde İbnülemin’in kendisini Hersekli Arif Hikmet ile özdeşleştirdiği görülecektir. O kadar ki bir biyografi yazarı olarak İbnülemin, biyografik özne ile kendisini özdeşleştirmiş, onu kişilik özellikleri bakımından kendisine yakın görmüş ve ‘üstat’ kabul etmiştir. Buna bağlı olarak da biyografi metninde onu daima olumlayan bir tavır sergilemiştir. Biyografi yazarının biyografik özne ile kendisini özdeşleştirmesi yahut ona hayranlık duyması aralarındaki ilişkinin mahiyetini de belirleyen bir unsurdur. Buna benzer bir durumu, eserleriyle kendisine ‘hocalık’ yaptığını belirttiği Namık Kemal’in biyografisinde de görmek mümkündür (İnal, 2000a: 1176).

Hususi hayatı ile yazı hayatındaki benmerkezçiliğini incelemeye çalıştığımız İbnülemin’in, Hersekli Arif Hikmet ile Namık Kemal’i ‘üstat’ ve ‘hoca’ kabul ederek onları daima olumlayan tavır sergilemesi ilk bakışta bir çelişki olarak yorumlanabilir. İbnülemin, her iki edebî kişiliğe dair son derece olumlu değerlendirmeler yapmış ve onları tüm yönleriyle tanıtmaya çalışmıştır. Ancak ifade etmek gerekir ki, biyografik özneye kendisini özdeşleştirmiş bir biyograf olarak İbnülemin, bu satırlarda adeta kendisini anlatır gibidir. Hersekli Arif Hikmet’in önemli ve ciddi sözler söylemesi, özgür düşünceli biri olarak kimseden korkmaması, bulunduğu mecliste daima ‘baş aktör’ olması (İnal, 2000a: 954) esasında İbnülemin’in taşıdığı hasletlerden bazılarıdır. Benzer bir şekilde “vatanın

birinci günü ziyarete geliyorlardı. Yavaşça odaya girer, konuşur bir haldeyken elini öpmeye eğilirdi. Beyefendi önce tanımaz (genellikle böyle davranırdı) sonra tanıyınca aman, aman Efendim diye feryad ederler; çok dua etmişimdir, şöyle bir zat-ı âliyi memlekete başışla Rabbim diye.”

en mühim edîbî” (İnal, 2000a: 1172) olarak gördüğü Namık Kemal’i manevi anlamda hocası kabul eden İbnülemin, onun şahsiyetinin ve fikirlerinin yanı sıra edebiyattaki kudretini takdir etmektedir. O kadar ki gençlik yıllarına ait kalem tecrübelerinde Namık Kemal’in yoğun bir etkisi vardır; *Sabih* isimli romanını da ona öykünerek yazdığını kendisi dile getirmektedir. Kaleme aldığı biyografilerde benmerkezci tavırlarıyla öne çıkan İbnülemin’in, Hersekli Arif Hikmet ile Namık Kemal’i olumlamasının ve onları daima takdir etmesinin sebebi hiç şüphe yok ki bu isimlerin sanattaki kudretleridir. Ancak onun şahsiyetinin belirginleştiği ve edebî çalışmalarının istikamet kazandığı dönemde her iki şairin de hayata veda ettikleri unutulmamalıdır.³ Zira İbnülemin, kütüphanesinin zengin muhtevası, biyografi ve tarihe olan derin vukufu, güçlü hafızası ve hitabet kabiliyeti konularında ‘rekabetten’ hoşlanmayan ve dahası ‘rakip’ tanımayan bir kişiliktir. Hayatı boyunca yıldızının barışmadığı ve pek hoşlanmadığı kişilerle yaşadığı huzursuzluğun ve çatışmanın temelinde yatan belirgin saik de onun bu özelliğidir.

4. Sonuç

Tarihî çalışmalarının yanı sıra biyografi sahasındaki eserleriyle tanınan İbnülemin, eserleri kadar şahsiyeti, fikirleri ve hususi hayatıyla da ilgi odağı olmuştur. Onu tanıyanların ifadesiyle ‘nevi şahsına münhasır’ bir kimse olan İbnülemin’in öne çıkan yönü, içsel gerçeklerinin farkında olarak hadiseler ve şahıslar karşısında sergilediği benmerkezci tutumdur. İbnülemin, kendisini çok iyi tanıyan ve hatta kendisine alışan ‘makbul insanların’ dışında kimsenin dostluğuna ihtiyaç duymamış; hayatını bizzat kendisinin etrafında teşekkül eden sosyal muhitin başkışısı olarak sürdürmüştür. Çevresindeki kişilerle olan ilişkilerini bizzat kendisinin koyduğu kurallara ve bir ‘protokole’ göre düzenleyen İbnülemin’in benmerkezci tutumu, ifade etmek gerekir ki narsizmin kapsadığı kibir ve bencilliğin uzağında bir davranış biçimidir. Zira mizacı, inancı, hayat tarzı ve fikir dünyası bakımından geçmişe her şeyiyle bağlı olan İbnülemin’in gelecekte beklediği hayırla yâd edilmekten başka bir şey değildir.

İbnülemin’in benmerkezci yönü eserlerine de yansımıştır. Tezkire geleneğinin son temsilcisi olarak kaleme aldığı eserlerini isimlendirme biçimiyle, edebî kişiliğe ve esere yaklaşırken sergilediği sübjektif tavrıyla dikkat çeken yazar, edebî tenkit ve değerlendirmelerinde şahsi zevklerini, görüş ve fikirlerini temel hareket noktası olarak belirlemiştir. Buna göre İbnülemin, edebî kişiliğin biyografik varlığını sahil bir biçimde ortaya koyarken onun şairliği ve şiirleri karşısında tarafsızlık ilkesine bağlı kalmamıştır. Böylece edebî değerlendirmelerinde kimi şairleri yadsıyan kimi şairleri ise yücelten bir bakış açısı hâkim olmuştur.

Tezkire geleneğinin dilini, üslubunu ve terminolojisini kullanarak yaptığı sübjektif değerlendirmelerinin yanı sıra İbnülemin, biyografisini kaleme aldığı edebî şahsiyetin kendisiyle ve ailesiyle olan münasebetine dair düşüncelerini paylaşmasıyla ve biyografik metinlerinde sıklıkla kendisinden bahsetmesiyle de öne çıkan egosantrik bir kişiliktir. Onun biyografik özneyle arasındaki münasebetin temel ilkesi hürmettir. Kaleme aldığı biyografilerde edebî şahsiyetin kişilik özelliklerini

³ Namık Kemal’in ölüm tarihi 2 Aralık 1888; Hersekli Arif Hikmet’in ölüm tarihi ise 10 Mayıs 1903’tür. Buna göre İbnülemin, Namık Kemal vefat ettiğinde on yedi; Hersekli Arif Hikmet vefat ettiğinde ise otuz iki yaşındadır.

sıralarken bir değerlendirme ölçütü olarak 'hürmet' kavramına sıklıkla atıf yapar. Biyografik öznenin kendisine ve babası başta olmak üzere ailesine karşı gösterdiği sadakat ve hürmet, onun biyografilerinde başat bir değerlendirme kriteridir. Söz konusu bu temel ilkeye riayet etmeyen kimseler ise çekişme ve çatışmanın tarafı olarak İbnülemin'in karşısında yer almışlardır. Şahsiyetleri ve ilgileri bakımından İbnülemin'e benzeyen bu isimler, onun 'tanımadığı' rakiplerdir. Zira İbnülemin'e göre, onun sıklıkla kullandığı, yetkin olma durumu anlamına gelen 'kemâl' sıfatının zengin kütüphane, güçlü hafıza, derin tarih ve biyografi bilgisi konularındaki biricik sahibi kendisidir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin niteliği gereği araştırma ve yayın etiği beyanına gerek görülmemiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Tek yazarlı olan bu makale, Dr. İsmail Alperen Biçer tarafından kaleme alınmıştır.

Kaynaklar

- Akarsu, B. (1975). Felsefe Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, B. (1996). Benlik Kavramı ve Ben Şemaları. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 8, 41 -47.
- Aytaç, G. (2009). Genel Edebiyat Bilimi. 2. Baskı. İstanbul: Say Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2010). Misalli Büyük Türkçe Sözlük. 1. Baskı. İstanbul: Kubbealti Neşriyat.
- Findley, C. V. (1996). Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi. (çev. Gül Çağalı Güven). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Geçtan, E. (2019). İnsan Olmak. 18. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (1327). Kemâlü'l-Hikmet, Dersaadet: Tercüman-ı Hakikat Matbaası.
- İnal, İ. M. K. (1958). Hoş Sadâ Son Asır Türk Musikîşinasları. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (1999). Son Asır Türk Şairleri Cilt I. (haz. Müjgân Cunbur). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (2000a). Son Asır Türk Şairleri Cilt II. (haz. M. Kayahan Özgül). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (2000b). Son Asır Türk Şairleri Cilt III. (haz. Hidayet Özcan). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (2002). Son Asır Türk Şairleri Cilt IV. (haz. İbrahim Baştuğ). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (2013). Son Asır Türk Şairleri Cilt V. (haz. Ayşegül Celepoğlu). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İz, M. (2019). Yılların İzi. 7. Baskı. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Kalkışım, M. M. (2010). Klasik Şâirde "Benlik" Psikolojisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15), 138-150.
- Kesler, S. (2000). Darülkemal. *Müteferrika*, 17, 197-201.
- Kut, T. (2000). İbnülemin Mahmut Kemal İnal "Beyefendi"den Anılar. *Müteferrika*, 17, 73-83.
- Moran, B. (1994). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. 9. Baskı. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Okay, M. O. (2013). *Silik Fotoğraflar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ortaç, Y. Z. (1960). *Bir Varmış Bir Yokmuş Portreler*. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Özgül, M. K. (2018). Kemâlü'ş-Şuarâ Yahut Öter İse İyi Düdük. *Türk Dili*, 68(799), 32-44.
- Şeker, F. M. (2012). İbnülemin İçin Bir Entelektüel Portre Denemesi: Osmanlı ile Cumhuriyet Arasında Sahih Bir Köprü. *Kemâlü'l-Kemâl*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 15-66.
- Şeker, Ş. (2009). İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın Tarihî Romanı: Sabih, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Şeker, Ş. (2012). İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın Romanları Üzerine Bazı Dikkatler. *Türkiyat Mecmuası*, 22, 193-222.
- Tanpınar, A. H. (1977). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. (haz. Zeynep Kerman). 2. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tolasa, H. (2002). Sehî, Latîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Toros, T. (1998). *Türk Edebiyatından Altı Renkli Portre*. İstanbul: İsis Yayıncılık.